

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Кафедра фізичної географії та картографії

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Проректор з науково-педагогічної

роботи

Антон ПАНТЕЛЕЙМОНОВ

2020 р.

Робоча програма навчальної дисципліни

ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗЕМЛЕЗНАВСТВА

(назва навчальної дисципліни)

рівень вищої освіти _____ другий (магістерський) _____

галузь знань _____ 10 «Природничі науки» _____
(шифр і назва)

спеціальність _____ 106 «Географія», 014.07 «Середня освіта (Географія)» _____
(шифр і назва)

освітня програма Картографія, геоінформаційні системи та дистанційне зондування Землі
Ландшафтне планування, проектування і землевпорядкування
Географія, Людина і природа та туристська робота
(шифр і назва)

спеціалізація _____
(шифр і назва)

вид дисципліни _____ обов'язкова / вибіркова _____
(обов'язкова / за вибором)

факультет _____ геології, географії, рекреації і туризму _____

Програму рекомендовано у новій редакції до затвердження Вченою радою факультету геології, географії, рекреації і туризму

“ 31 ” серпня 2020 року, протокол № 14

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ:

Черваньов І.Г., д. т. н., професор кафедри фізичної географії та картографії

Програму схвалено у новій редакції на засіданні кафедри фізичної географії та картографії

Протокол від « 31 » серпня 2020 року № 1

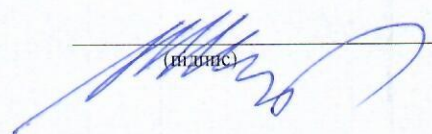
Завідувач кафедри фізичної географії та картографії

(підпис) _____ (Юлія ПРАСУЛ)
(прізвище та ініціали)

Програму погоджено у новій редакції науково-методичною комісією факультету геології, географії, рекреації і туризму

Протокол від « 31 » серпня 2020 року № 13

Голова науково-методичної комісії
факультету геології, географії, рекреації і туризму

(підпис) _____ Олександр ЖЕМЕРОВ
(прізвище та ініціали)

Програму погоджено у новій редакції профільною установою

Інститут географії НАН України

Робоча програма дисципліни уточнена відповідно до освітньо-професійних програм, затверджених у новій редакції (рішення Вченої ради ХНУ імені В. Н. Каразіна, протокол № 12 від 26.08.2020 р., у зв'язку з впровадженням Стандарту вищої освіти за спеціальністю 106 «Географія») та наказу по Харківському національному університету імені В.Н. Каразіна «Про організацію освітнього процесу у I семестрі 2020/2021 навчального року» № 0202-1/260 від 07.08.2020 р.

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни «Фундаментальні проблеми землезнавства» складена відповідно до освітньо-професійних програм «Географія», «Картографія, геоінформаційні системи і дистанційне зондування Землі» підготовки **магістра географії спеціальності 106. Географія**, освітньо-професійної програми «Географія, Людина і природа та туристська робота» підготовки **магістра середньої освіти спеціальності 014.07 Середня освіта (Географія)**.

1. Опис навчальної дисципліни

1.1. Метою викладання навчальної дисципліни є опанування проблемно-систематичного викладу проблем землезнавства як основоположної фундаментальної основи географічної освіти.

1.2. Основними завданнями вивчення дисципліни є

оволодіння студентами, що вже мають кваліфікаційний рівень бакалавра, основними проблемними питаннями землезнавчої науки як основоположної у системі Наук про Землю, і пізнання можливостей керування глобальними, регіональними та подекуди локальними процесами з метою покращення геоекологічних ситуацій та уникнення екологічних небезпек.

Програма навчальної дисципліни складається з таких блоків:

1. Наука землезнавства: загальні засади.
2. Землезнавство в системі природознавства. Проблеми об'єкту-предмету землезнавства.
3. Організація природи географічної оболонки
4. Динаміка географічної оболонки та геосистем
5. «Нова» географія, її інноваційні напрями.

1.3. Кількість кредитів – 7.

1.4. Загальна кількість годин – 210 годин.

1.5. Характеристика навчальної дисципліни Фундаментальні проблеми землезнавства	
Нормативна / за вибором	
Денна форма навчання	Заочна (дистанційна) форма навчання
Рік підготовки	
1-й магістратури	1-й магістратури
Семестр	
1, 2-й	1, 2-й
Лекції	
40 год.	16 год.
Практичні, семінарські заняття	
28 год.	10 год.
Лабораторні заняття	
год.	год.
Самостійна робота	
142 год.	184 год.
Індивідуальні завдання	
год.	

1.6. Заплановані результати навчання. Згідно до вимог освітньої програми студенти повинні досягти таких результатів навчання:

Сформовані компетентності: забезпечити компетентність майбутнього магістра географії у трьох основних напрямках: методологічно-просвітницькому, фундаментально-науковому, фізико-географічному, глобально-екологічному. Випускник класичного університету мусить відчувати себе ідеологом щодо географічного фахового спрямування перш за все у розумінні

й здатності пояснювати географічні феномени, яким все у більшій мірі надається наголос серед найважливіших проблем людства.

Знання: методологічні принципи сучасної географічної науки та основні теоретико-методологічні проблеми землезнавства.

Уміння: осмислювати інформацію і знання з точки зору географічного способу пізнання; користуватися джерелами інформації про земні процеси та фундаментальними знаннями для пояснення фізико-географічних процесів та явищ, зокрема у геоecологічних проблемах.

2. Тематичний план навчальної дисципліни

Розділ 1. Наука землезнавства: сучасний стан

Основоположне значення землезнавства в науках про Землю. Наукові аспекти землезнавства. Методологічно-просвітницька роль землезнавства. Освітня роль землезнавства.

Тема 1. Землезнавство в системі природознавства.

Сучасне природознавство, його світоглядні та наукові засади. Місце землезнавства у природознавстві. Науковий метод природознавства (стосовно до землезнавства). Теоретичне дослідження, його місце у землезнавстві

Тема 2. Структура і зміст наукового землезнавства.

Наукове землезнавство як блоки знань:

- об'єктний: про положення й місце Землі у Космосі, її будову та географічну оболонку як оселю людства і загальний об'єкт географічних наук);
- процесний (динамічний): щодо природних процесів речовинно-енергетичного та інформаційного обміну і природної динаміки;
- організаційний (геокибернетичний): про складну систему географічної оболонки, її самоорганізацію та процеси саморегулювання;
- геоecологічний: про традиційні й сучасні проблеми глобального довкілля, сукупність досвіду й можливостей керування планетарними процесами та станами;
- ноосферний (щодо шляхів гармонійного співрозвитку Людства і Природи на основі науково обґрунтованих сценаріїв сталого само підтримуваного розвитку;
- прагматичний (щодо місця землезнавчих знань, можливостей і досвіду в умовах інформаційної ери). Використання системи знань про географічну оболонку у порівняльному планетознавстві як методологічне джерело пошуків життя на ін. небесних тілах та пошуків майбутніх обителів людей.

Тема 3. Інноваційно-інвестиційний потенціал землезнавства

напрями інноваційної діяльності навколо нагальних проблем людства; спроможність керувати природними процесами як інноваційно-інвестиційний потенціал землезнавства; авангардна роль фізичної географії у комплексних світових програмах: «Глобальні зміни», «Світовий океан», «Глобальні кліматичні зміни», «Опустелювання суходолу Землі», «Біологічне та ландшафтне різноманіття» та мультинаукових проектах. Освітня роль землезнавства: формування "матриць" світосприйняття й світорозуміння; феноменологія; першооснови знань про Всесвіт та природу Землі, Космос, Всесвіт.

Розділ 2. Основоположні фундаментальні проблеми землезнавства

Тема 1. Місце Землезнавства в системі природознавства

Сучасне природознавство, його світоглядні та наукові засади. Місце землезнавства у природознавстві. Науковий метод природознавства (стосовно до землезнавства). Теоретичне і емпіричне дослідження, їх місце і можливості у сучасному землезнавстві. Конструктивність землезнавства.

Тема 2. Конструктивне землезнавство: пізнавальний процес та запровадження у практику

Методологічні рівні наукового пізнання: емпіричний і теоретичний. Емпіричний рівень, його методи: оглядові, спостережувальні, експериментальні. Моделювання, експеримент, емпіричне узагальнення, їх приклади;

Теоретичний рівень: гіпотеза, уможливлення моделювання, ідеалізація, створення дослідницького об'єкту за правилами подібності; формалізація, моделювання, аналіз/синтез, відкриття,

Актуальні спрямування (тренди): адаптація у геосистемах; синергетика і самоорганізація; геофізичні та геохімічні бар'єри. Специфіка проявів таких властивостей у різних географічних обстановках; можливості їх застосування у сучасних задачах взаємодії Природи й Людини та природокористуванні.

Тема 3. Проблеми об'єкту-предмету і методу землезнавства

Класичні уявлення про об'єкт землезнавства. Новітнє (з А. Григор'єва) розмежування натурального й наукового об'єкту землезнавства. Сучасні предмет і аспекти землезнавства. Сучасні погляди В. Гришанкова, В. Шальнева на об'єкт-предметні стосунки у землезнавстві й фізичній географії в цілому.

Поняття наукового об'єкту у співвідношенні до об'єкту натурального. Науковий об'єкт географічна оболонка (біосфера) як понятійно-логічна система реального об'єкту – земної поверхні.

Роль у пізнанні наукового об'єкту предмету та попередньо встановлених базових знань - "Вавилонська вежа" науки природознавства, місце у ній землезнавства..

Теорія як основна форма знань, їх акумулятор і мірило достовірності. Формальні мови постановки опису, аналізу експерименту: логічна, математична, особливо картографічна й комп'ютерно-кібернетична (стосовно до використання геоінформатики та ГІС-технологій).

Експеримент. Спостереження, Формулювання завдання. Обґрунтування критеріїв та обрання індикаторів. Значення наукового метода. Вимоги до експерименту у природознавстві, адаптовані до наук про Землю: обґрунтування подібності, правила проведення, вимірювання, верифікації, оцінювання результатів.

Наукова ідеалізація. Наукова індукція: методи єдиної подібності, єдиної відмінності, супровідних змін та їх поєднання.,

Наукова дедукція: правила порівняння невідомого з відомим - подібність, аналогія, Правила перенесення інформації з одного об'єкту на інший: ізоморфізм та гомоморфізм.

Розділ 3. Сучасні проблеми вчення про географічну оболонку

Тема 1. Динаміка географічної оболонки та геосистем (новітні погляди).

Джерела енергії і форми руху. Географічні теплові машини, їх землезнавчі моделі та прояви. Інші динамічні системи. Динамічна концепція глобального клімату. Взаємодія в системі «Океан-атмосфера-материки» за В. В. Шулейкіним. Глобальні процеси, що змінюють географічну оболонку як середовище людства: парниковий ефект, аерозольні катастрофи, глобальне потепління.

Тема 2. «Нова» географія.

Поняття й зміст нової географії. Інформаційні аспекти нової географії. Геоекологія. Перетворення природних ресурсів на активи соціально-економічного розвитку. Інформаційна та кібернетична географія. Бізнес та географічні (геоекологічні) інноваційні проекти: геомоніторинг, інвайронментальна економіка та менеджмент довкілля (інвайронментальний менеджмент). Воєнна географія.

Тема 3. Землезнавчі проекти людства

«Міжнародний геофізичний рік», «Міжнародне гідрологічне десятиліття», «Людина і біосфера», «Полімоде», «Глобальні зміни», «Світовий океан», «GIWA» та ін.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви розділів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб.	інд.	с. р.		л	п	лаб.	інд.	с. р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Розділ 1. Наука землезнавства: сучасний стан												
Тема 1. Землезнавство в системі природознавства.	23	3	3			17	23	2	1			20
Тема 2. Структура і зміст наукового землезнавства.	23	4	2			17	23	2	1			20
Тема 3. Інноваційно-інвестиційний потенціал землезнавства	24	3	3			18	21	1	-			20
Разом за розділом 1	70	10	8			52	67	5	2			60
Розділ 2. Основоположні фундаментальні проблеми землезнавства												
Тема 1. Місце Землезнавства в системі природознавства	19	2	2			15	21	1	-			20
Тема 2. Конструктивне землезнавство: пізнавальний процес та запровадження у практику	24	4	3			17	23	2	1			20
Тема 3. Проблеми об'єкту-предмету і методу землезнавства	27	4	3			20	23	2	1			20
Разом за розділом 2	70	10	8			52	67	5	2			60
Розділ 3. Сучасні проблеми вчення про географічну оболонку												
Тема 1. Динаміка географічної оболонки та геосистем (новітні погляди)	23	7	4			12	24	2	2			20
Тема 2. «Нова» географія	23	7	4			12	24	2	2			20
Тема 3. Землезнавчі проекти людства	24	6	4			14	28	2	2			24
Разом за розділом 3	70	20	12			38	76	6	6			64
Усього годин	210	40	28			142	210	16	10			184

4. Теми семінарських (практичних, лабораторних) занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
1	Проблеми предмет методу землезнавства інформаційну еру	1	1
2	«Космос» О. Гумбольдта та порівняльне землезнавства К. Ріттера та конструктивне землезнавство А. М. Краснова	1	
3	Вчення про фізико-географічну оболонку (фізико-географічне середовище) та єдиний фізик-географічний процес А. О. Григор'єва, їх сучасне значення	1	1
4	Предмет та метод загального землезнавства за А. О. Григор'євим, С. В. Калесником, Г. Є. Грищанковим, К. І. Геренчуком, В. О., Боковим, І. Г. Черваньовим	1	
5	Сучасні проблеми космічного землезнавства	1	
6	Сучасні дослідження глобальних змін	1	1
7	Глобальні зміни за міжнародною біосферно-геосферною програмою	1	
8	Міжнародна програма «Світовий океан»	1	
9	Міжнародна програма ГІВА	1	
10	Космічний моніторинг землі	1	
11	Геохімічні проблеми речовинного складу Землі	1	1
12	Класична геохімія	1	
13	Великий літосферний кругообіг. Боротьба концепцій фіксизму та мобілізму	1	
14	Дослідження хімічного складу Землі за різними вченими	1	1
15	Геохімічні процеси в системі літосфера-атмосфера-гідросфера	1	
16	Геохімія ландшафту в землезнавчому баченні	1	
17	Геохімія ландшафту у природних зонах суходолу Землі	1	
18	Енергетичні проблеми тріади земна кора-географічна оболонка-космос	1	1
19	Сутність інвайронментальної енергетики з географічного погляду за К. К. Марковим, В. О. Боковим, І. Г. Черваньовим	1	
20	Глобальні системи переносу енергії за В. В. Шулейкіним	1	
21	Інвайронментальна енергетика: потоки енергії, їх модифікації та географічне значення за В. О. Боковим, І. Г. Черваньовим, І. І. Залюбовським	1	
22	Роль географічних та геоекологічних процесів у глобальному енергетичному циклі Землі за К. Я. Кондратьєвим, М. І. Будико	1	
23	Планетарний парниковий ефект, його утворення, зміни й роль на планетах (за К. Я. Кондратьєвим).	1	
24	Енергія і клімат (за колективною монографією). Сценарії кліматичних змін за М. І. Будикою	1	

25	Структуралізм: структура як одна з сутностей географічної оболонки	1	1
26	Функціоналізм: узагальнення природних механізмів функціонування географічної оболонки	1	1
27	Історизм: значення часу як атрибуту й фактору саморозвитку	1	1
28	Кібернетизм: географічна оболонка як система саморегулювання	1	1
Разом		28	10

5. Завдання для самостійної роботи

№ з/п	Види, зміст самостійної роботи	Кількість годин	
		денна	заочна
1	Поняття методології та його наукове значення	5	7
2	Провідні парадигми сучасного землезнавства: критичний огляд проблеми	6	10
3	Здобутки та характерні проблеми теоретичної географії (зокрема, стосовно до інформаційної географії)	7	10
4	Предметна сутність географії в інформаційному суспільстві	5	7
5	Базовий понятійний апарат географії	7	7
6	Відношення інформаційної географії до комплексних природних процесів	7	6
7	Природничий базис сучасної географії	4	6
8	Способи аналізу-синтезу географічної інформації	6	8
9	Номотетичний та ідеографічний підходи систематизації знань	6	8
10	Просторові відношення у геосистемах за О. Ретеюмом	5	6
11	Часові відношення у геосистемах за В. Боковим	5	6
12	Порівняльний аналіз системно-структурного та структурно-функціонального підходів	4	5
13	Геосистема, її науковий статус та пізнавальні можливості. як об'єкт, предмет, форма впорядкування дійсності та мета	8	9
14	Поняття системи з боку інформації. Інформаційна модель геосистеми	6	8
15	Топологія та метрика геосистем (на прикладах різної природи)	5	8
16	Типи рухів, притаманні геосистемам	6	8
17	Моделі саморегулювання та його прояви у природі	5	7
18	Організація та функціонування геосистем: зв'язок поміж ними	8	10
19	Самоорганізовані системи. Прояви самоорганізації у геосистемах та компонентах	8	10
20	Вплив людини на самоорганізацію: приклади керування географічним процесом	6	8
21	Інформаційна географія за М. Багровим	4	6
22	Зміст, спрямування, предмет, мета інформаційної географії	4	6

23	Що таке географічний простір: в уяві пересічної людини; у науковому словотлумаченні; у картографії та геоінформатиці	5	8
24	Що таке матриця світовідображення (матриця світосприйняття) за М. Багровим у культурологічному (тобто	7	7
25	Яким є зміст поняття географічний простір за різними авторами	5	7
26	Що таке образно-географічна транзитологія за Д. Замятіним	6	9
27	Якими є аспекти середовища орієнтованого підходу	8	10
28	Яким є сучасне значення хорологічної парадигми А.Геттнера за оцінками Д. Замятіна	5	7
29	Якими вважають географічні засади ментальності, етнічної самобутності та патріотизму	6	8
30	Географічний ландшафт як простір за М. Гродзинським	7	8
31	Аспекти феноменологічного розгляду ландшафту за М. Гродзинським	6	6
32	Ментальні карти учнів за В. Максаковським	4	6
	Разом	142	184

6. Індивідуальні завдання

Не передбачено

7. Методи навчання

До основних методів навчання належать: лекції (з презентаціями), практичні роботи, самостійна робота студентів згідно з програмою курсу, індивідуальні навчально-дослідницькі завдання (контрольні роботи для студентів денного і заочного відділень).

Відповідно до концепції змішаного навчання в Каразінському університеті, лекції пропонуються студентам у запису.

8. Методи контролю

Поточний контроль – за письмовими тестами.

Підсумковий контроль – письмовий тест.

9. Схема нарахування балів

Для семестру 1

для семестру 1

Поточний контроль, самостійна робота, індивідуальні завдання							Залік	Сума	
Розділ 1			Розділ 2			Контрольна робота, передбачена навчальним планом			Разом
T1	T2	T3	T1	T2	T3				
7	6	5	8	7	7	20	60	40	100

Критерії оцінювання

Поточний контроль 60 балів:

1. Доповіді на семінарських заняттях (по 5 балів) за темами – 30 б.
2. Активна участь у семінарському занятті – 10 б.
3. Контрольна робота – 20 б.

Підсумковий контроль (залік) 40 балів

Доповіді на семінарських заняттях 5 б.

- 1) повне та детальне розкриття заданої теми з презентацією, та відповіді на запитання викладача і одногрупників – 5 б.

- 2) повне та детальне розкриття заданої теми з презентацією, без відповідей на питання – 4 б.
- 3) часткове розкриття заданої теми з презентацією без відповідей на питання – 3 б.
- 4) доповідь з презентацією, що майже не розкривають заданої теми – від 2 б.
- 5) не виконана доповідь – 0 б.

Для семестру 2

Поточний контроль, самостійна робота, індивідуальні завдання					Екзамен	Сума
Розділ 3			Контрольна робота, передбачена навчальним планом	Разом		
T1	T2	T3				
11	17	12	20	60	40	100

Критерії оцінювання

Поточний контроль 60 балів:

1. Доповіді на семінарських заняттях (по 5 балів) за темами – 30 б.
2. Активна участь у семінарському занятті – 10 б.
3. Контрольна робота – 20 б.

Підсумковий контроль (екзамен) 40 балів

Доповіді на семінарських заняттях 5 б.

- 1) повне та детальне розкриття заданої теми з презентацією, та відповіді на запитання викладача і одногрупників – 5 б.
- 2) повне та детальне розкриття заданої теми з презентацією, без відповідей на питання – 4 б.
- 3) часткове розкриття заданої теми з презентацією без відповідей на питання – 3 б.
- 4) доповідь з презентацією, що майже не розкривають заданої теми – від 2 б.
- 5) не виконана доповідь – 0 б.

Оцінка, яку отримує студент за контрольну та підсумкову (екзаменаційну) роботи, відповідає відсоткові правильного виконання поставленого завдання. Завдання вважається виконаним правильно, коли студент самостійно дав повну, вірну та вичерпну відповідь, не користуючись жодними зовнішніми джерелами інформації або підказками інших осіб, а також може (в разі необхідності, на вимогу викладача) дати *прилюдне вірне, повне та вичерпне пояснення* щодо змісту цієї відповіді.

До підсумкового семестрового контролю (заліку) допускається студент денної форми навчання, який протягом семестру мав дві практичні роботи і дві доповіді (аргументованих виступи), набравши не менше ніж 25 балів за всі види робіт, передбачених навчальною програмою дисципліни.

У разі виявлення факту академічної недоброчесності із боку студента під час іспиту його екзаменаційна оцінка повинна бути зменшена до 0, а сам студент має бути видалений з аудиторії, де проводиться іспит (пункт 7.12.5 «Положення про організацію освітнього процесу в ХНУ імені В. Н. Каразіна», наказ ректора № 0202-1/155 від 21.04.2017 р.). Підсумкова оцінка з курсу є арифметичною сумою семестрової та екзаменаційної оцінок. Підсумкова оцінка, що визначається у балах (від 1 до 100 балів), перекладається в оцінку за національною шкалою згідно наступної таблиці.

10. Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка	
	для екзамену	для заліку
90 – 100	відмінно	зараховано
70-89	добре	
50-69	задовільно	
1-49	незадовільно	не зараховано

9. Рекомендована література

Базова

- Багров М.В. Землезнавство: підручник для університетів України / Багров М.В., Боков В.О., Черваньов І.Г. К.: Либідь, 2000.- 464 с.
- Олійник Я.Б. Загальне землезнавство: підручник /Я. Б. Олійник, П.Г.Шищенко, Р.П.Федорищак. К.: Знання-Прес, 2008. - 342 с.
- Гришанков Г. Е. Введение в физическую географию. Предмет и метод: учебное пособие. - К.: Знання, 2001. – 250 с.
- Калесник С.В. Общие географические закономерности Земли. - М.: Мысль, 1970. – 283 с.
- Кэри У. В поисках закономерностей развития Земли и Вселенной. Перекл. з англ.- М.: Мир, 1991.- С. 19 -101.
- Олійник Я.Б. Основи екології : підручник / Я. Б.Олійник, П. Г. Шищенко, О. П. Гавриленко. - Київ : Знання, 2012. - 558 с.
- Черванев И.Г., Боков В.А. Землеведение: история, методология, учение о географической оболочке: учебное пособие. Харьков: ИЦ ХГУ- 1993. – 180 с.

Додаткова

- Арманд А.Д. Самоорганизация и саморегулирование географических систем. - М.: Наука, 1988.- 264 с.
- Боков В.А. Пространственно-временная организация геосистем.- Симферополь: СГУ, 1983. – 80 с.
- Гродзинський М.Д. Сприйняття ландшафту: місце и простір – У 2-х т.- К.: НВЦ КДУ імені Тараса Шевченка, 2005. Т.1 – 430 с., т.2 – 470 с.
- Гродзинський М.Д., Савицька О.В. Естетика ландшафту: навчальний посібник.- К.: КНУ імені Тараса Шевченка, 2005.
- Джеймс П., Мартин, Дж. Все возможные миры. История географических идей: перев. с англ.- М.: Прогресс, 1988. – 672 с.
- Информационные модели биосферы /под ред. Д. Таргульяна.- М.: 1988. – 326 с.
- Исаченко А.Г. Теория и методология географической науки: учебник для студ. вузов. - М.: Академия, 2004. – 400 с.
- Калесник С.В. Проблемы физической географии: избранные труды. - Л.: Наука, 1983. – 288 с.
- Котляков В.М. Инновационная география и инновации в географии (вместо предисловия) / Котляков В. М., Тишков А.А. //Инновационные и интеграционные процессы в регионах и странах СНГ /, И-т географии РАН, 2011.- С.7-10.
- Мукитанов Н.К. От Страбона до наших дней. М.: Мысль, 1985. – 360 с.
- Мороз О.А. Історія біосфери Землі: навчальний посібник. К.: «Відродження, 1996. – 362 с.
- Ныммик У., Мересте С. Современная география: вопросы теории. М.: Мысль, 1984. – 296
- Петлін В. М. Конструктивне ландшафтознавство. Львів: - НВЦ Львів.у-ту імені Івана Франка, 2006.- 357 с.
- Петлін В.М. Система природна географія: навчальний посібник. Львів: ЛНУ ім. Івана

Франка. – 2011. - 400 с.

Петлін В.М. Теорія природних територіальних систем : монографія у 4-х т. Львів: Світ, 2016.

Т. 1. Загальнотеоретичні і загальнометодологічні основи природних територіальних систем.

Т. 2. Природні територіальні системи : концепції, парадигми, організація

Ретеюм А.Ю. Земные миры. М.: Мысль, 1986.- 268 с.

Руденко Л.Г. О роли географической науки и инноваций в развитии регионов Украины /Руденко Л.Г., Багров Н.В., Палиенко В.П. и др. / Инновационные и интеграционные процессы в регионах и странах СНГ /, И-т географии РАН, 2011.- С.7-10.

Сонько С.П. Просторовий розвиток соціо-природних систем: шлях до нової парадигми. К.: Ника-центр, 2001. – 286 с.

Хлебопрос Р.Г., Фет А.И. Природа и общество. Модели катастроф. Новосибирск, 1999.

Черванев И.Г., Боков В.А., Тимченко И.Е. Геосистемные основы управления природной средой. - Х.: НВЦ ХНУ имени В.Н.Каразина, 2004.- 135 с.

Інформаційні ресурси

1. Українська географічна енциклопедія. У 3-х т. К.: вид-во УРЕ ім. Миколи Бажана. 1998-1993.
2. Екологічна енциклопедія. У 3-х т. К.: ВЕЛ, 2006-2008.
3. Національний атлас України. К.: ІГ НАН України, ВО Картографія. 2007.
4. Географічний атлас Світу. К.: ВО Картографія, різні роки.
5. Сайти Інтернету (зокрема, Вікіпедія).